

WS(4YKP)-4 W

M 149

Ф. 6.



POZNEJME UKRAJINU
SBÍRKA INFORMAČNÍCH A ČASOVÝCH
POJEDNÁNÍ O UKRAJINSKÉ OTÁZCE.

DR. J. MÁCHAL:

TARAS ŠEVČENKO



ČESKÁ SERIE

Číslo 8.

ČERVEN

1 9 1 9

KYJIV-PRAHA

Cena 1 K.

NÁKLADEM UKRAJINSKÉHO VYDAVATELSKÉHO
DRUŽSTVA „ČAS“, KYJIV-PRAHA. TISKEM LIDOVÉ
KNIHTISKÁRNY J. SKALÁK A SPOL. PRAHA II,
HYBERNSKÁ 7.

Б-КА Сп.

Ve sbírce „POZNEJME UKRAJINU“ dosud vyšly
tyto svazečky:

- Č. 1. *Dr. J. Dnistrianskýj*: Ukrajinci Čechům.
Č. 2. *Dr. Š. Smal-Stočkyj*: Lvov, srdce západní Ukrajiny.
Č. 3. *Jar. Nečas*: Upřímné slovo o stycích česko-ukrajinských.
Č. 4.-5. *H. Boczkowski*: Z dějin Ukrajiny a ukrajinského obrození.
Č. 6.-7. *Dr. Korduba*: Bukovina.
 O. Gozdawa: Uherská Ukrajina.
Č. 8. *Dr. J. Máchal*: Taras Ševčenko.

V tisku jsou:

- Č. 9. *H. Boczkowski*: Ukrajina a Ukrajinci (s národopisnou mapou).

Další svazečky se připravují.

U P O Z O R N Ě N Í.

V KOMISI MÁ:

ÚSTŘEDNÍ DĚLNICKÉ KNIHKUPECTVÍ,
NAKLADATELSTVÍ, ANTIKVARIÁT (ANT.
SVĚCENÝ),
PRAHA II., HYBERNSKÁ ULICE Č. 7.

CENA 1 K
VČETNĚ DRAHOTNÍ PŘIRÁŽKY.



POZNEJME UKRAJINU
SBÍRKA INFORMAČNÍCH A ČASOVÝCH
POJEDNÁNÍ O UKRAJINSKÉ OTÁZCE

DR. J. MÁCHAL:

TARAS
ŠEVČENKO



ČESKÁ SERIE

Číslo 8.

ČERVEN
1 9 1 9

KYJIV-PRAHA

Cena 1 K.

NÁKLADEM UKRAJINSKÉHO VYDAVATELSKÉHO
DRUŽSTVA „ČAS“, KYJIV-PRAHA. TISKEM LIDOVÉ
KNIHTISKÁRNY J. SKALÁK A SPOL., PRAHA II.,
HYBERNSKÁ 7.

R 1997627

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

Dr. J. MÁCHAL:

TARAS ŠEVČENKO.

»Znání Ševčenka značí — znání Ukrajinu,
její duši, její život.«

Na konci let třicátých XIX. století střediskem literárního a kulturního života na Ukrajině stal se znovu Kyjev. Souviselo to se zřízením kyjevské university r. 1834 na místo zrušené polské university ve Vlně a lycea v Krzemjeńci. V Kyjevě položeny základy k nové periodě rozvoje ukrajinské literatury, periodě už ne romantické ani sentimentální, nýbrž s určitým sociálně politickým programem.

Již na počátku XIX. století začal na Ukrajinu vnikati duch moderních snah sociálně reformních. Roku 1818 vznikla v Poltavě svobodomyšlná lože zednářská a téhož roku sestavila se v Kyjevě »Společnost sjednocených Slovanů«, tajný spolek, který byl ve spojení s ruskými děkabristy. I po násilném potlačení vzpoury děkabristů tradice tohoto spolku nevymizely, nýbrž projevíly se v nové formě v »Kyrilo-methodějském bratrství«. Hlavním tvůrcem a zakladatelem bratrství byl prof. Kostomarov, který sám o sobě napsal: »Ideje bratrství ode mne založeného naplňovaly celou mysl mou až k fanatismu. Šířil jsem tyto ideje, kde jen jsem mohl, s katedry mezi studenty stejně jako v soukromých rozhovorech mezi profesory university, ano i duchovní akademie.«

Kostomarov napsal také podle vzoru »Knih polského národa« od Mickiewicze »Knihy ukrajinského národa«, rovněž v stylu biblickém. Uvedu z ní několik úryvků: »A Ukrajina zahynula, ale

jen zdánlivě. Nezanikla, nechtěla jen nic vědět o caru a panovníku. Car nad ní sice vládl, ale byl to cizinec; byli tam také šlechtici, ale ti byli též cizinci, a ačkoliv byli odrůdou ukrajinské krve, přece neporušovali svými rty ukrajinské řeči a nejmenovali se Ukrajinci. Ale pravý Ukrajinec, ať šlechtického nebo nešlechtického rodu, nemůže milovati cizího pána, nýbrž miluje a ctí jen Boha, Ježíše Krista, krále a vládce nebe a země. Tak to bylo dříve a tak to vždy zůstane.« — »Jakkoliv Slovanstvo upadlo a snášelo porobu, nevytvořilo jí přece samo, neboť car a šlechta nejsou vynálezy slovanského ducha, nýbrž německého a tatarského. Pravý Slovan nemiluje žádného vládce, jedině Boha, Ježíše Krista.« — »Ukrajina leží v hrobě, ale nezemřela. Její hlas, který všecko Slovanstvo volal k svobodě a bratrství, našel ohlas po celém světě... Ukrajina povstane zase jednou z hrobu a odvolá se opět na své slovanské bratry. A potom nebude už žádného knížete a žádného vévody, žádné excellence, žádného milostivého pána, bojarina nebo sedláka — ať je to ve Velkorůsku nebo v Polsku, v Ukrajině, v Čechách, Korutanech, Srbsku nebo Bulharsku. Ukrajina bude samostatná říše v slovanské unii. Potom budou národové ukazovat na místo, kde je Ukrajina na mapě naznačena: Hle, kámen, jež stavitelé zavrhli, stal se kamenem úhelným.«

Základní ideou »Kyrilo-methodějského bratrství«, jež potom Kostomarov založil, byla slovanská unie na základě svobody a sebeurčení jednotlivých národů slovanských. Jednotlivé země slovanské měly se spojit v jeden federativní stát, každá země měla míti svou vlastní autonomii, ale se stejnými právy a zákony. Zrušení poddanství a všech stavovských privilegií, úplná svoboda a rovnost občanská, svoboda náboženství, zrušení tělesných trestů, zejména trestu smrti, měly býti základem zákonodárství. Nastalé pronásledování bratrstva, v jehož čele kromě Kostomarova byli: Hulak, Kuliš, Bilozerskyj a Ševčenko, nedovolilo ovšem vypracovat náležitě celý program, ale podnět daný nezůstal bez následků a nová sku-

pina spisovatelů ukrajinských, nepřestávajíc už na pouhém etnografickém zkoumání a popisování národního života, jak bylo dříve, zabývala se více kritickou obžalobou vši sociální křivdy, tísnící národní život, a chopila se boje proti nevolnickému právu a duševnímu útisku. Mohutný hlas Ševčenkův rozlehl se uprostřed slovanského světa po prvé s určitým požadavkem spravedlnosti, rovnosti a svobody.

»Můj vlastní osud, vyličený v pravdivém světle,« praví Ševčenko ve své autobiografii z r. 1860, »mohl by netoliko prostého člověka, nýbrž i ty, u nichž je prostý člověk v plné závislosti, přivést k hlubokému a pro obě strany užitečnému přemýšlení. To je, proč se rozhoduji vysvětliti několik temných faktů ze svého života. Přál bych si vyložit je v takové úplnosti, v jaké nebožtík S. T. Aksakov vyličil svá dětská a jinošská leta, a to tím spíše, ježto historie mého života tvoří část historie mé otčiny. Nemám však odvahy zabývat se všemi podrobnostmi. To by mohl učiniti člověk, který se vnitřně upokojil a uspokojen byl na účet sobě podobných zevnějšími okolnostmi. Vše, co mohu zatím učiniti, abych vyplnil vaše přání, jest, vyličit vám v krátkých slovech skutečný běh svého života. Až přečtete tyto řádky, doufám, že přisvědčíte citu, který tísní mé srdce a svírá mi prsa...«

Životní dráha Ševčenkova nebyla poseta růžemi, spíše trním a bodláčím. Narodil se r. 1814 ve vsi Morincích v gubernii kyjevské. Otec jeho, nezámožný mužik, byl poddaný statkáře Engelhardta. Dětství své ztrávil Taras ve vsi Kyrilovce, kam se rodiče jeho přestěhovali. V povídce »Kněžna« Ševčenko zachytil drobný obrázek ze své domoviny. »Přede mnou — vypravuje — stála naše bidná, stará chata s načernalou, slaměnou střechou a černým komínem; před chatou v průčelí jabloň s červeňoučkými jablky a kolem jabloň zahrádka, zamilované to místo mé nezapomenutelné, trpělivé, něžné sestry. U vrat chýlila se stará vrba s uschlým vrškem. Za stodolou prostírala se louka, za loukou údolí s malým potokem tiše hrčícím. Podél potoka samé vrby

a kašiny. V potoce pod svislými lopuchami koupával se čilý hošík; vykoupav se přeběhl několikrát louku i údolí, načež usínal v zahrádce pod jabloní nebo hruší klidným, pevným spánkem. Procitnuv hleděl na protější kopec, hleděl a ptal se sama sebe: a což je tam za tím kopcem? Nestojí tam železné sloupy, jež podpírají nebesa? ... A nedomyšliv povstal, šel údolím zrovna na kopec. Bral se za vísku kráčeje pšeničnými poli; na poli stála vysoká, černá mohyla. Vylezl na ni, by viděl už, jak daleko jsou ještě ty železné sloupy? ...»

Pohříchu tato idylická doba blahého mládí Ševčenkova netrvala dlouho. Nejdříve ztratil matku a brzy potom otce. Nebylo nikoho, kdo by o něj pečoval. U d'áčka Bohorského učil se čísti a psáti, ale co při tom zkusil! Bylo mu konati těžké práce domácí: nositi vodu, štípati dříví, topiti a uklízeti. »Zanechávám vaši obrazivosti,« vypravuje Ševčenko ve své autobiografii, »představit si, čeho mohl ode mne žádat d'áček, považte, veliký opilec. — i co jsem musil vykonávati s otrockou pokorou, nemaje ani jediné bytosti na světě, která by se starala nebo mohla starati o můj stav ... Tento první despota, na nějž jsem narazil ve svém životě, vnukl mi pro celý život hluboký odpor a nenávisť ke každému násilí člověka nad člověkem.«

Dvě léta Taras snášel svévoli d'áčkovu, až posléze utekl do městečka Lišanky, kde vstoupil do učení k diakonu, malíři svatých obrázků. Brzy se však přesvědčil, že tento malíř ničím se neliší od dřívějšího d'áčka-učitele. Když se mu nepodařilo najíti vhodné místo u jiného malíře, vrátil se domů a pásł panské stádo. Na čtení a malování při tom nezapomínal.

Zdravý a čilý jinoch — bylo mu tehdy 16 let — zalíbil se mladému statkáři Engelhardtovi, který ho povolal mezi panskou čeleď a posléze si z něho učinil k posluze dvorního kozáčka. »Přikázal mi,« vypravuje Ševčenko, »mlčeti a ani se nehýbati v koutě předsíně, pokud se nerozlehne jeho hlas, rozkazující mi, abych mu podal lůžku, která vedle něho stála, nebo před nosem nalil mu sklenici vody. Pro neposednost své povahy často jsem

porušoval zákaz pánův zpívaje, ač ne nahlas. hajdamacké písničky a okresluje úkradem obrazy Suzdalské školy, jež krášlily panské pokoje.« Nejraději kreslil Ševčenko bohatýrské postavy jako Solovje — razbojníka, Kutuzova, kozáka Platova a j. podle ilustrovaných předloh. Kdysi pán vracuje se pozdě v noci z plesu, zastihl ho při svíče kreslíciho a citelně ho potrestal. »Ne za mé umění,« poznamenává s humorem Ševčenko, »nikoliv (na umění neobrátil zřetel), ale za to, že bych mohl zapáliti nejen dům, než i celé město.«

Nicméně uprosil Ševčenko pána, že ho dal učiti malířství do Petrohradu k cechovnímu malíři Širjajevu. Mistr tento, stejně nelidský jako dřívější jeho učitelé, dával Ševčenkovi konati jen hrubou práci natěračskou, což nijak neodpovídalo jeho intencím uměleckým. Proto za tichých večerů, když bylo po práci, uchýloval se do Letního sadu a okresloval sochy. Tam seznámil se s krajanem malířem Ivanem Sošenkem, který si ho zamiloval a pečoval o jeho vzdělání. Od té doby začíná se nová epocha v životě Ševčenkově. Začal se systematicky vzdělávati, mnoho četl a seznámil se s literaturou ukrajinskou, ruskou a polskou. Sošenko uvedl ho do společnosti sekretáře umělecké akademie Grigoroviče, kde se stýkal se znamenitým malířem Brjulovem a se spisovatelem Hrebinkou a Žukovským. Vroucí touhou Ševčenkovou bylo zbaviti se řemeslné práce u mistra Širjajeva a vstoupiti do umělecké akademie. K tomu cíli bylo však potřebí, aby byl vybaven z poddanství. Skoupý pán jeho, který si dával od něho malovati obrazy svých milenek, vida, že se ho ujímají vznešení příznivci, žádal zaň 2500 rublů výkupného. Ubohý Ševčenko byl blízek zoufalství, klnul na svůj osud a na osud všech nevolníkův a těžce onemocněl. Ale přátelé ho neopustili. Slavný Brjulov namaloval podobiznu Žukovského, podobizna dána do loterní výhry a z výtěžku byl Ševčenko konečně vykoupen z nevolnictví r. 1838. Radost jeho sotva lze vyličiti. Nastala nejšťastnější doba jeho života. Navštěvoval uměleckou akademii, brzy byl z nejmilejších žáků Brjulovových a dosáhl hodnosti akade-

mického malíře. Dech svobody operutil také jeho talent básnický a první jeho sbírka básní s názvem »Kobzar«, vydaná r. 1840, zvěstovala nové jaro ukrajinské poesie.

R. 1843 navštívil Ševčenko po dlouhém a tesklivém rozloučení zase rodnou Ukrajinu, kde byl jako mladý, nadějný básník od vlastenecké inteligence nadšeně uvítán. Od té doby pravidelně jezdil v létě po Ukrajině, chtěl vydati obsáhlé umělecké dílo »Ukrajina v obrazech«. Od etnografické komise v Kyjevě byly mu potom svěřeny archeologické a etnografické výzkumy v okolí Kyjeva, na Volyni a Podoli. Měl sbírat národní pohádky, legendy a písně, zkoumat hradiště a mohyly, okreslovati starobylé chrámy, kláštery a jiné kulturní památky. Pro účastenství v Kyrilo-methodějském bratrství byl však jat a odvezen do vězení. Při prohlídce nalezeny byly u něho některé básně, zejména »Sen«, v nichž spatřována velezráda. Všichni zatčení členové bratrství dopraveni do Petrohradu a přísně vyšetřováni. Ševčenko stihl trest nadmíru krutý. Byl vřaděn jako prostý voják do vojska a na neurčitou dobu vypověděn daleko do Orenburga na Ural. Vyhnanství zostřeno mu ještě tím, že mu přísně bylo zakázáno cokoli psáti nebo malovati.

Nebudeme nešťastného básníka provázeti na cestě do vyhnanství, kde ztrávil nejlepší svůj věk od r. 1847—1857. První dva roky vyhnanství v daleké, pusté a nehostinné cizině byly proň nejhroznější. Pobyť v špinavých kasárnách, těžká služba vojenská, pochody a cvičení, nedostatek přátel, stesk po Ukrajině, zákaz psáti a malovati uváděly ho téměř v zoufalství a není divu, že se mu ze zmučených prsou nejednou vydralo přání: Kéž bych se nebyl narodil nebo dříve zemřel! Teprve později se mu poněkud ulevilo. Našli se velitelé, kteří mu přáli a vážili si jeho talentu. Mohl čísti, studovati, dopisovati si s přáteli, ano i básniti a malovati, ovšem potají. Nicméně dlouholeté vyhnanství strašně ho změnilo. Odešel do vyhnanství jako zdravý, bodrý a veselý muž s hustým rusým vlasem, a navrátil se se zdravím podlomným, se sivým vousem a lysou hlavou! Vý-

mluvnější než dlouhé líčení jsou jeho vzdechy, jež uvádí na konci své autobiografie: »Kolik let ztracených! Kolik kvítkův uvadlých! A čeho jsem dosáhl od osudu svým namáháním — že nezahynul? Sotva jediného strašného uvědomění své minulosti!«

Na svobodě se poněkud vzpamatoval a ožil. Žil nějaký čas klidně v Petrohradě uprostřed milých přátel, k nimž mimo jiné náležel také slavný ruský romanopisec Turgeněv a ukrajinská spisovatelka Marko Vovčok, navštívil svou drahou Ukrajinu a chtěl se tam trvale usaditi. Vyhlédl proň stateček na břehu Dněpru pod Kaněvem, ale dostal se tam teprve po smrti. Zemřel 26. února 1861 v Petrohradě, kde zatím pohřben. V jedné ze svých básní vyslovil přání: »Jak umru, to pochovajte mene na mohyli, sered stepu širokého na Ukrajinu mylij.« Přátelé jeho plníce toto přání, dali odvézti jeho tělesné pozůstatky v květnu téhož roku do Kaněva a tam je uložili k věčnému odpočinku v mohyle na Černěčí hoře. Protojerej Mackevyč rozloučil se s ním ve jménu národa těmito vřelými slovy: »Tak bratře! — stalo se, jak jsi toužil; tys chtěl žíti v Kaněvě, nuže, žij do konce věku. Ochraňuj naše město, Ukrajinu! U nás odpočívá prach Tarase Ševčenka! Zde na nejvyšší hoře nad Dněprem odpočívá jeho prach a jako na hoře Golgotě bylo viděti kříž Kristův z celého Jerusalema a vši Judey, tak bude viděti i kříž jeho, bude jej viděti i s této i s oné strany našeho slavného Dněpru!«

*

Ševčenkovi se sice zdálo, že malířství bude jeho příští povolání, jeho »chléb vezdejší«, ale jiná vrozená mu síla mocně ho pudila k poesii. Často stojí před obrazy svého velikého mistra Brjulova, zamyslí se; v duchu těkal po stepích naddněperských, kde se mu představovaly stíny slavných bohatýrů ukrajinských, a melancholická krása Ukrajiny podněcovala jeho tvůrčí činnost.

Ševčenko případně byl nazván »posledním kobzarem a prvním velikým básníkem nové veliké literatury slovanského světa.« Národním pěvcem — kobzarem může slouiti v tom smyslu, že

vyrostl jako básník úplně z půdy národní, vssál s mlékem mateřským všecku její osobitost, všecek byl prosycen duchem poetických představ a tradic svého národa, jehož názory, city a tužby výrazně tlumočil. »Ševčenko jako básník,« praví Kostomarov, »to byl sám národ, pokračující ve své básnické tvořivosti. Píseň Ševčenkova byla sama sebou národní píseň, ale píseň nová — taková píseň, kterou by mohl nyní zapěti celý národ, jaká by se musila vylíti z národní duše v dalším rozvoji současné historie národní. Po této stránce Ševčenko byl vyvolenec národa v pravém slova smyslu«... A slavný kritik ruský, Dobroljubov, právem mohl říci: »Ševčenko je básník svrchovaně národní, básník takový, na jakého my u nás nemůžeme ukázat. Ani Kolcov nemůže se s ním srovnávat, protože se způsobem svého myšlení i svým snažením mnohdy oddálil od lidu.«

Nicméně nesmíme na básně Ševčenkovy patřiti jako na pouhé ohlasy poesie prostonárodní, oněch dojímavě elegických dum a melancholických písní ukrajinských. Skladatel jejich byl zároveň básník od přírody vysoce nadaný, s individualitou silně rozvinutou, jenž se vysoko povznesl nad prostou poesii národní, jejíž motivy a formy dovedl samostatně zpracovati ve výhni své duše jako svérázný umělec a hluboký myslitel.

Jak Ševčenko ve své autobiografii vypravuje, první jeho pokusy básnické vznikaly v Letním sadu v Petrohradě, kde rád dlíval za jasných nocí měsíčních. Jaké to byly pokusy, není známo. »Ukrajinská přísná musa«, přiznává dále Ševčenko, »dlouho se přičila mému vkusu, zkaženému životem ve škole, v předsíni statkářově, v hostincích a městských příbytcích. Ale když dech svobody vrátil mým citům čistotu prvních let dětství, prožitých pod chudou střechou otcovskou, ona, bohudíky, objala mne a přivinula k sobě láskyplně na cizí půdě. Z prvních mých slabých pokusů, napsaných v Letním sadě, vytištěna byla toliko balada »Pričinna.«

První drobná sbírka básní Ševčenkových vyšla r. 1840 s ná-

zvem »Kobzar«. Básník provází své zpěvy na cestu do světa těmito vroucími slovy:

»Květy, moje děti!
Proč jsem vypěstil vás? Proč vás mám tak rád?
Uslyším-li jedno srdce zakvíleti
v celém světě, jak já s vámi plakal?«

I posílá je svým rodákům na Ukrajinu, kde se jim dostane, jak vřele doufá, laskavého přijetí:

»Dumy moje, dumy moje
květy, moje děti,
rostly jste mi, vykvetly jste,
kdo vás bude pěstí?
V Ukrajinu jděte, děti,
v naši Ukrajinu,
sem tam bludíte, sirotkové,
a já tady zhynu.
Tam najdete vřelá srdce,
slova přelaskavá,
přivítá vás pravda čirá
a snad taky — sláva!...«

V malém »Kobzaru« vedle několika lyrických básní zastoupeny byly balady, veršované povídky a historické dumy. Látku k romantickým baladám poskytovaly básníku národní písně a tradice ukrajinské. V rámci tradice o rusalkách, jež lákají k sobě mladé lidi a ulehťávají je, opěvuje se v baladě »Pričinna« (Kouzlo) smrt dívky zmořené marnou touhou po vzdáleném kozáku. Podobný námět v jiném provedení obsahuje balada »Topolja«: dívka z touhy po milém promění se kouzly staré čarodějky v topol. Tragický osud dívky, zrazené milencem Moskalem a vyhnané i s dítětem z otcovského domu, je předmětem delší výpravné básně »Kateryna«. Na rozdíl od dřívějších fantastických balad vyznačuje se realisticky věrnými výjevy ze života.

Obraz ukrajinského pěvce národního — Kobzara — pěkně je zachycen v básni »Perebend'a«.

»Perebenda starý, slepý,
kdo ho nezná z kraje?
S místa na místo se vleče,
na svou kobzu hraje.
A kdo hraje, tomu lidé
děkují, jej znají,
rozhání jim jejich žaly,
leč svůj svět ztají.«

Starý kobzar lidi obveseluje svým zpěvem, ale sám v srdci nosí těžké hoře, o samotě usedá v stepi na mohyle a tam hrou ulevuje svému bolu.

»By nevěděl svět,
v stepi na mohyle zůstatí je lépe,
aby vítr polem slova roznes v let,
ať netuší lidé: »To jsou slova boží!«
Srdce s Bohem mluví podle tužeb svých,
srdce písni slávu Hospodina množí
a dumka kraj světa bloudí v oblacích.«

»Perebend'a«, v němž básník zobrazil sebe sama, své básnické poslání, tvoří přechod k historickým dumám, opěvujícím příběhy z historie kozácké.

»Dobře se to kdysi žilo
v naší Ukrajině — —
Vzpomínejme! Aspoň srdce
trochu odpočine!«

V dumě »Ivan Podkova« básník vzpomíná na slavného hetmana kozáckého (popraveného r. 1578 ve Lvově), který podle pověsti táhl až na Cařihrad. »Tarasova noc« opěvuje zase slavné vítězství vůdce kozáků Tarase Trjasila nad Poláky r. 1628. Básník vzpomíná bývalé »slávy kozácké«, zároveň nařiká nad jejím osudem:

„Ukrajino, Ukrajino,
mamičko má drahá,
jak vzpomenu na tvůj osud,
k srdci mi to sahá.
Kam kozáctvo podělo se,
červené župany?
Kde svobodu, štěstí najdem,
bunčuky, hetmany?“

Tesklivou dumkou, oplakávající bývalou »slávu kozáckou«, jest posláni »Osnovjanenkovi«, v němž Ševčenko smutně pje:

„Nevrátí se volnost,
nevrátí se kozačina,
nevstanou hetmani,
nepokryjí Ukrajinu
roucha červenavá!
Oloupena sírá pláče,
podle Dněpru dřimá,
těžko, smutno sirotkovi
a kdo si ho všimá?
Jenom vrah, který se směje!
Směj se, vrahu lýtý,
jen ne příliš, neb vše hyne!
Sláva nezahyne,
nezahyne, ale hlásá,
co se dalo v světě,
čí je pravda, čí je křivda
a čí jsme my děti!“

V malém »Kobzaru« obsaženy jsou jako v zárodku všechny význačné živly, jimiž jsou prosyceny i jeho pozdější skladby. Řadu balad Ševčenko později doplnil básněmi: »Utoplena«, »Lileja«, »Rusalka« a j. K veršované povídce »Kateryna« řadí se obrázky ze života: »Nevolnyk«, »Najmyčka«, »Vidma« a »Knjažna«. Z historických dum nejvýznačnější je Ševčenkův zpěv »Hajdamaky«, opěvující onu strašlivou řež humaňskou čili kolivštinu z r. 1768, kdy se utiskovaný lid selský na pravobřežní Ukrajině vzbouřil proti polské šlechtě a za vedení Zalizňaka a Honty způ-

sobil hrozně krveprolití. Látku k této básni vážil hlavně z vypravování svého děda, přímého účastníka řeže humaňské.

»Dávno už minulo, jak já malé děcko,
sirota v rodině jsem kdysi bloudil
bez haleny, bez chleba, po té Ukrajině,
kde Zalizňak, Honta s nožem svatým těkal.
Dávno už minulo, jak těmi cestami,
kde šli hajdámáci, — malýma nohama
jsem chodil a plakal a lidi hledat,
by dobru mne učili...
Vzpomínám těch dob i stepi široké,
i otce i děda starého vzpomínám...
Děd ještě živ, otec už v mohyle.
Bývalo, v neděli zavřev »Mineu«,
vypiv se sousedy sklenku,
otec děda prosí, aby vypravoval
o kolivštině, jak kdysi bývalo,
jak Zalizňak, Honta Ljachy pokárali...
Stoleté oči děda jak hvězdy' zasvitly,
slova se směle se rtů lila,
jak Leši hynuli, jak hořela Smila...
Sousedé ze strachu, z žalu oněměli
a mně malému nejednou bylo
za tytara plakat, — a nikdo neviděl,
že malý chlapec v koutečku si pláče.
Díky, starče, žes zachoval
v stoleté hlavě tu slávu kozáckou:
já ji nyní vřukům vypravoval.«

Básník sympatisuje sice s hajdamáky, bojujícími za volnost a svobodu, nicméně lituje prolité krve a tesklivě praví: »Sláva Bohu, že to minulo! — A nad to když vzpomeneš, že my jedné matky děti, že my všichni Slované. Srdce bolí a vypravovat to třeba: nechť vidí synové a vnuci, že otcové jejich pochybili, nechť znovu se bratří se svými nepřáteli, nechť žitem — pšenicí jak zlatem pokryta, bez hranic zůstane na věky od moře do moře země slovanská!« Ševčenko velebil kozáckou periodu historie ukrajinské, ježto v ní viděl zřejmou snahu k sociální rovnosti a

lásku volnosti, ale pochopil také, že hlavní příčinou bídného stavu, do něhož klesla Ukrajina, byla »Kozácká starešina«, která za výhody osobní prolévala krev lidu. V básni, věnované »Polákům« (Bronislavu Zaleskému), přímo svrhne veškerou vinu za nepřítelství mezi kozáky a Ljachy na »nenasytné ksondze — magnáty«, kteří oba národy znepřátelili a rozvedli. Ševčenko nebyl vůbec úzkoprsým nacionalistou a uměl ocenit význam každé národnosti, proto měl hojně přátele i mezi Poláky a Velkorusy. Zejména ho šlechtí široké uvědomění slovanské, jemuž dal nejednou ve svých básních nadšený výraz.

Místo tesklivé melodie jeho písní o minulých časech začínají se čím dále tím silněji ozývat v jeho poesii motivy současnosti. Básník vidí, že nejen jeho drahá Ukrajina sténá pod jhem nevolnictví a panské zvěle, nýbrž že i jinde široké massy lidu trpí porobou a sociální nespravedlivostí. I povznáší se na stanovisko čisté lidskosti a plamennými slovy protestuje proti jakémukoliv útisku přirozených práv lidských. Vášnivý protest proti křivdám sociálním vůbec a na Rusi zvláště ozývá se z jeho básně »S e n«, v níž živými barvami líčí utlačování lidu:

»Rozdranou halenu s žebráka strhují,
i s kůží strhují, neb není čím obout
panské děti nedorostlé. Tam týrají
vdovu pro daň z hlavy a syna jímají,
jediného syna, jediné dítě její,
jedinou nadějí na vojnu dávají.
Než toho, hleď, málo, ... Oude pod plotem
opuchlé dítě hladem umírá —
a matka pšenici na panském žne atd.«

Trpce žaluje básník na tyto křivdy Bohu, a vida tolik hoře, tolik zla, v zoufalství pozbývá i víry v boží spravedlnost. Se stejnou bezohledností Ševčenko doráží na celý režim vládní, na cara a jeho ochotné sluhy, a ukazuje, jak tuhými okovy je spoután všecek život, jaká poroba, fysická i duševní, svírá celý národ. Málo je v literaturách světových tak smělých a útočných

zpěvů politických jako Ševčenkův »Sen«; toliko některé partie z třetí části Mickiewiczových »Dziadů« mohou se mu po bok postavit.

K významným zpěvům politickým náleží dále »K a v k a z«, báseň složená na paměť hr. Jakova Petroviče de Balmena, přítele básníka, zabitého v boji na Kavkaze. Ševčenko v ní smělymi slovy protestuje proti prolévání krve na Kavkaze, kde svobodný národ Čerkesů byl násilím uváděn v porobu a vyháněn ze své otčiny. Těm, kteří tvrdí, že ruská vláda chce mezi divokými Čerkesy šířit kulturu, Ševčenko ironicky namítá:

»Podle zákona apoštola
vy milujete bratra?
vychloubači, licoměrci,
od Boha proklatí!
Milujete na bratrovi
kůži, a ne duši!«

Kroužek přátel vzájemnosti slovanské, soustředěný v Kyrilomethodějském bratrství v Kyjevě, měl značný vliv na Ševčenkovo široké uvědomění slovanské. V tomto prostředí Ševčenko poznal i kulturní snahy českého národa, seznámil se s básněmi Kollárovými a se spisy Šafaříkovými a zapěl nadšenou hymnu na »Čecha svatého, velikého mučedníka, slavného Husa« s názvem »J e r e t y k« čili »I v a n H u s«. Složil ji r. 1845. Jak příteli Čužbinskému vypravoval, přečetl k tomu cíli mnoho pramenů, týkajících se husitství. Aby pak v ničem nepochybil, vyptával se prý každého Čecha, s nimž se v Kyjevě setkal, na etnografické podrobnosti. Báseň jeho měla zvláštní osudy. Ševčenko ji poslal s věnováním Šafaříkovi, ale v papírech Šafaříkových nebyla nalezena, toliko věnování. Když byl básník r. 1847 uvězněn, ztratil se také její originál; teprve r. 1857 našel Maksymovyč v Moskvě první dva zpěvy a poslal je Ševčenkovi. Dlouho byly známy a otiskovány toliko tyto dva zpěvy, a zdálo se, že třetí zpěv je navždy ztracen. Konečně r. 1906 nalezena byla celá

skladba ještě s jinými básněmi Ševčenkovými v archivu policejního departementu v Petrohradě. Úvod, věnovaný Šafaříkovi, je silným výrazem básníkovy uvědomění slovanského. Ševčenko velebí Šafaříka, že »nedal utonouti v německém moři naší pravdě«, a dále píše:

«Sláva tobě, Šafaříku,
na věky a věky,
že jsi spojil v jedno moře
všeslovanské řeky. —
Uvítejž pak ve své slávě
i můj neveliký
dárek, dumu o tom reku
mezi mučedníky,
o Husovi, svatém Čechu!
Přijmi, otče! A já nízko
pomodlím se Bohu,
aby Slované se stali
dobří bratři všicki,
isouce syny slunce pravdy,
byli heretici
takoví, jak ten kostnický
heretik veliký!...»

V prvním zpěvu velebí se Hus jako hlasatel pravého učení evangelického, v druhém se líčí odpor papežův proti učení Husovu a v třetím odsouzení a upálení Husa v Kostnici. Báseň končí těmito verši:

«A tak Husa
mniši odsoudili,
upálili. Božího však
slova nespálili.
netušili, že se vznese
orel z temna mraku
místo husy — a že záhy
rozklove tiaru.
Co jim po tom? Rozléti se
jako hejno vraní

1997627

z krvavé té ze slavnosti.
Pánové i mniši
rezešli se pod své střechy,
hodují a pro obměnu
»Te Deum« si pějí...
Vykonáno... Než jen hleďte —
co se na ně řítí? Žižka!
Starý Žižka s Tábority
nad hlavami polekaných
pozvedl svůj palcát!«

Roku 1847 Ševčenko chtěl vydati novou sbírku svých básní, vytištěných po různu v časopisech, i básní nových, ale uvěznění jeho způsobilo, že k vydání nedošlo. Zachovala se však zajímavá předmluva, kterou Ševčenko chtěl k sbírce připojit. Napomíná v ní své krajany, aby řídíce se příkladem Poláků, Čechů, Srbů, Bulharů, Černohorcův a Moskalů, pečlivě dbali o své písemnictví, vážili si mateřské řeči a nedbali hlasu Moskalů, kteří je přemlouvají, aby psali velkorusky. »Proč Karadžić a Šafařík a jiní,« volá Ševčenko, »nestali se Němci a zůstali Slovany, upřímnými syny matky své a slávy dobré dosáhli!«

Další básně Ševčenkovy, které skládal ve vyhnanství, jsou plny melancholie, smutku a stesku po svobodě, přátelích a milé Ukrajině. Všecky tlumočí jeho stísněnou náladu, nejvýrazněji báseň věnovaná »Kozáčkovskému«, v níž se zrcadlí hluboké a bolestné dojmy, jež zažil v první době svého vyhnanství.

Básně Ševčenkovy posvěceny jsou především zobrazení toho zla, jež básník pocítoval nejkřutěji — nevolnictví. Ševčenko, potomek volných kozáků, vnuk hajdamákův, syn nevolnického mužika, zakusiv sám na sobě všecku tíhu života nevolnického, vystoupil jako zapřísáhlý nepřítel nelidského práva nevolnického, které jako skála leželo na jeho otčině:

»Tam nevolnictví,
robotu těžká, ba ani
pomodlit se nedají.
Tam mnohou matku dobrou,

ještě mladou, v mohylnu
bída a práce sklátily;
tam otec, plačící s dětmi
(my byli malí a holí),
nepřežil zlého osudu —
umřel na robotě... a my
rozlezli se mezi lidmi
jako mladé myši...«

Vášnivá, neohrožená mysl Ševčenkova nikde se tak plně neprojevila jako v plamenných verších, bičujících nevolnické právo. Tak směle a neohroženě nenapadal nevolnictví žádný z ruských spisovatelů. Protest jeho nepřestával pouze na nevolnickém právu, nýbrž obracel se proti každé porobě, fyzické a duševní, dotýkal se nejrozmanitějších poměrů politických a sociálních, zejména také osudu žen a dívek, vydaných na pospas choutce a svévoli panské. Ševčenko isa neúnavný obránce a hlasatel sociální volnosti, rovnosti a bratrství, vášnivě toužil po době, kdy bude země »bez otroka a pána«, kdy na Ukrajině nebude vůbec pánů a budou jen — lidé. On horoucně věřil, že jeho Ukrajina povstane a zažene tmou nevolnictví, světlo Pravdy zasvítí i »budou se na svobodě modlit nevolné děti«.

V básních Ševčenkových často se ozývá významné slovo »pravda«; má široký význam, naznačuje se jím pravda, právo i spravedlnost. Básník vzýváje svou musu, žádá ji: »Uč nelživými ústy mluvit pravdu.« On vroucně prosí Boha, aby »naše pravda neumírala«, a touží po době, kdy se »svatá pravda« vznese na zemi a třeba jen krátký čas na ní spočine: tehdy slepí prohlédnou, němi otevrou ústa a slovo vytryskne jako voda a orosí pustou stráň. Toto hledání pravdy na zemi proniká veškerou poesii Ševčenkovu. I přeje si, aby Ukrajina byla rozlehlým chrámem, v němž by mohl viděti pravou bohoslužbu pravdy. Vyličuje v »Necfitech« ukrutnosti Neronovy, horoucně touží, aby na Ukrajině uslyšeli jeho hlas a pojali srdcem jeho volání: »Naříkám a modlím se naříkaje: sešli, dej ubohé duši sílu, aby

ohnivě zahovoříia, aby se lidem srdce rozpálilo a na Ukrajinu se doneslo a na Ukrajině se posvětilo to slovo — boží kadidlo, kadidlo pravdy!«

Na základě lásky k božské pravdě a lásky k svobodě Ševčenko si vytvořil svůj mravní názor životní a své sociálně politické ideály, opírající se o národní ukrajinské nazírání životní, jež hlásal také národní filosof ukrajinský Skovoroda, ale pnoucí se až k nejvyšším vrcholům sociální spravedlnosti a rovnosti.

Otčinu svou — Ukrajinu básník miloval přímo vášnivě. »Já tak ji miluji, svou Ukrajinu ubohou, že, přísámbohu, za ni duši položím!« Básněmi svými obracel se k svým krajanům, budil v nich vědomí národní, rozněcoval lásku k vlasti, napomínal k svornosti a bratrské lásce:

»Učte se, bratři moji,
přemýšlejte, čtěte,
i cizímu se učte,
ale svého se držte:
neb kdo matky zapomíná,
toho Bůh potrestá,
cizí lidé se ho strani,
v chatu nepouštějí...«

A jako nejvyšší ideál doporučuje jim:

»Obejměte, bratři moji,
nejmenšího bratra —
nechť se matka pousměje
uplakaná matka;
ať požehná děti svoje
tvrdýma rukama...
i oživne dobrá sláva,
sláva Ukrajiny
a svit jasný, nevečerní
lahodně zazáří — — —«

Vedle bouřlivých a vzdorných básní, plamenných protestů proti sociální a politické nespravedlnosti, jsou v poesii Ševčenkovi i květy klidné a něžné lyriky. Jak E. Koltonovská vykládá, v jeho osobnosti jakoby se byly spojily dva protikladné, nesmiřitelné živly. Živel prudce revoltující, výbojný — a živel tichý, rozjímavě idylický. Jako by se obě různé Ukrajiny — pravobřežní bouřlivá a levobřežná měkká, snívá Ukrajina višňových sadů — družně vedle sebe slily v jeho srdci. Jedna z nich podněcovala ho ke vzpouře proti Bohu a lidem, mstít se za pošlapané lidství, a druhá pěla něžné ukolébavky, skládala nadšené písně na počest krásy světa a přírody. Dokud básník stojí na půdě společenského protestu, je nelítostný a prudký jako hajdámák a nezná milosti, ale jakmile v něm zahovoří intimní cit, stává se něžným, měkkým a soucitným.

Umění Ševčenkovo vyznačuje se velikými přednostmi. Verš jeho je volný, ale při tom svrchovaně hudební. V rozměru verše je podivuhodná shoda mezi obsahem a hudebním tempem básně. Verš jeho zaznívá měkce v klidných popisech přírodních a partiích čistě lyrických, klidně proudí v dumách a veršovaných povídkách, v momentech tragických však zní přerývavě a úsečně. Ševčenko byl dokonalý mistr slova, vládnoucí národní řečí ve vši její rozmanitosti. Biblická prostota a reální přímota jeho slohu ostře se obráží od umělkované a přesycené poesie romantické za tehdejší doby.

Jaké oblibě se dosud těší básně Ševčenkovy, nejlépe možno poznati z toho, že když r. 1906 vyšel po prvé úplný jeho »Kobzar« v Kyjevě bez censury, prvních deset tisíc rozešlo se v pěti, šesti měsících. Pro nás, Čechy, může být i lichotivé, že v Praze již r. 1876 vytištěn byl úplný »Kobzar« ve dvou dílech i s básněmi v Rusku zakázanými. Z pražského vydání učili se tedy Ukrajinci dříve znáti básně svého miláčka v celém rozsahu.

Literární význam Ševčenkův ocenil hned po jeho smrti Ap. Grigorev těmito vřelými slovy: »Není-li význam ztráty, kterou utrpěly literatury slovanské v Ševčenkovi, rovnomocný se ztrá-

tami utrpěnými v Puškinovi a Mickiewiczovi — představitelích celého Slovanstva před světem — tu v každé příčině není nijak menší ztráty Gogola a Kolcova.« Pro písemnictví ukrajinské má pak činnost Ševčenkova význam epochální. Do jeho doby vyvíjela se literatura ukrajinská směrem romanticko-etnografickým a čerpala své motivy z minulosti. Poesie Ševčenkova rázem postavila písemnictví domácí na pudu reálnější a životnější, dala mu pevný základ a vytkla mu i pro budoucnost určitý směr. Proto mohl Kostomarov právem zvolati: »Takový básník jako Ševčenko není jen malířem národního života, pěvcem národních citů a činů — on je i národním vůdcem, buditelem k novému životu, věštcem!«

Ukrajinské vydavatelské družstvo „Čas“ v Kyjevě vydává ukrajinské knihy, brožury, plakáty, časopisy, obrazy, podobizny, pohlednice, informační a příruční sborníky.

Družstvo „Čas“ má ústřední velkosklad ukrajinských tiskopisů v Kyjevě, vlastní tiskárnu, vlastní knihkupectví v Kyjevě a na venkově.

Základní kapitál družstva „Čas“ obnáší 2.000.000 hřiven (korun).

Celkový obrat r. 1918 činil úhrnem kolem 50.000.000 hřiven.

Kolem družstva „Čas“ seskupeni jsou vynikající ukrajinští spisovatelé a národní pracovníci.

Správa družstva „Čas“ nachází se

V KYJEVĚ, VOLODYMYRSKA 42.

Veškeré informace, kde které knihy, časopisy a publikace vůbec vydány byly anebo brzo tiskem vyjítí mají, nalezne každý, kdo se o to zajímá, v kritické bibliografické revui

»KNYHAR'«

(časopis ukrajinského písemnictví),

jenž přináší posudky o všech ukrajinských publikacích.

Předplatné na r. 1919 v Kyjevě obnáší 48 hřiven.
Adresa redakce: KYJIV, Tvo „ČAS“.